

Į dienos šviesą

Into the Daylight

Apie Lauryno Peluričio disertaciją „Ola ir dvi saulės. Filosofija sovietų Lietuvoje (1944–1986). Institucijos, asmenybės, idėjos“ ir jos gynimą / On Laurynas Peluritis' Thesis „The Cave and Two Suns. Philosophy in Soviet Lithuania (1944–1986). Institutions, Personalities, Ideas“

Ignė Rasickaitė

Doktorantė
Vilniaus universitetas
Istorijos fakultetas
Naujosios istorijos katedra
El. paštas: igne.a.rasickaite@gmail.com

2022 m. gruodžio 16 d. popietę vyko Lauryno Peluričio disertacijos „Ola ir dvi saulės. Filosofija sovietų Lietuvoje (1944–1986). Institucijos, asmenybės, idėjos“ (mokslinis vadovas doc. dr. Nerijus Šepetys) gynimas. Disertacijos gynimo tarybos pirmininkas doc. dr. Aurimas Švedas (Vilniaus universitetas), nariai: dr. Marius Ėmužis (Vilniaus universitetas), prof. dr. Naglis Kardelis (Lietuvos kultūros tyrimų institutas), dr. Valdemaras Klumbys (Lietuvos istorijos institutas) ir doc. dr. Nerija Putinaitė (Vilniaus universitetas).

Pradėjęs nuo doc. dr. Sigitos Jegelevičiaus mėgtos kartoti frazės, jog formalumai svarbūs, tad, atlikęs privalomus protokolinius veiksmus ir pareiškęs, kad disertanto dokumentacija tvarkinga, tarybos pirmininkas doc. dr. Aurimas Švedas pakvietė Peluritį gausiai susirinkusiai auditorijai pristatyti disertacijos problemą, tikslus, uždavinius ir išvadą.

Įspėjęs, kad kalbės trumpai ir aiškiai, disertantas pradėjo nuo to, kad rengdamas disertaciją neretai susilaukdavo klausimo, ar jo tyrinėjamu laikotarpiu apskritai galima kalbėti apie filosofijos dalyko egzistavimą, ir svarstė, ar įmanomas tiesus atsakymas į šį klausimą. Peluritis tyrimo pristatymą tęsė kalbėdamas apie tokio pobūdžio tyrimų būklę ir apibendrinęs teigė, kad sovietinio laikotarpio filosofija kol kas sovietmečio tyrimų kontekste yra tik epizodiškai pasirodanti tema. Kaip vieną iš esminių disertacijos teorinių-metodologinių

problemų jis išskyrė klausimus: koks filosofijos ir ideologijos santykis ir kaip atskirti filosofiją nuo ideologijos? Remdamasis šiais aspektais, disertantas pristatė tyrimo objektą. Tai – Lietuvoje egzistavusios filosofinio gyvenimo socialinės institucijos, reikšmingiausi filosofinės koncepcijos, filosofijos lauko veikėjai ir svarbiausi filosofiniai tekstai. Istorikas sakė, kad darbe buvo derinamos skirtingos metodologinės prieigos. Pagrindinės jų – Reinharto Kosellecko ir Quentino Skinnerio pateiktos sąvokų ir idėjų istorijos prieigos. Disertantas, žinoma, pristatė ir naudotus šaltinius bei disertacijos struktūrą – disertaciją sudarė penkios dalys. Jose Peluritis analizavo svarbiausias sąvokas ir teorinę problematiką, struktūros susiformavimą, gilinosi į destalinizacijos etapą, analizavo prielaidas naujai terpei, taip pat naujas kryptis, transformaciją ir filosofinės leidybos bei akademinų tyrimų suklestėjimą, galiausiai tyrė sistemos dezintegraciją ir kokybinę bei kiekybinę filosofinio diskurso transformaciją, iliustruojamą Eugenijaus Meškausko marksistinės filosofijos, analitinės ir kontinentinės tradicijos recepcijų atvejais.

Peluritis paaiškino tyrimą apipavidalinančias olos ir dviejų saulių metaforas ir jų pasirinkimo aplinkybes. Disertantas šmaikštavo, kad olos metaforos idėją „nusižiūrėjo“ nuo doc. dr. Aurimo Švedo, kuris, rašydamas apie sovietinę istoriografiją ir istorikus sovietmečiu, pasirinko matricos metaforą. Anot disertanto, pamatiniu lygmeniu matricos idėja yra ta pati olos analogija. O pati olos metafora yra Platono „Valstybės“ septintojoje knygoje pateikiama garsioji Olos analogija, kurios esmė – situacijos painumas. Platono atveju, pasak disertanto, viskas aišku, o sovietinio filosofo atveju ne viskas taip paprasta. Platonas olos analogija pasakoja apie filosofo išėjimą iš olos ir saulės (gėrio idėjos) pamatymą – sovietinė ideologija šią schemą apvertė: saulė čia yra ideologinė šviesa, bet gerokai svarbesnis yra bandymas įtikinti, kad olos kaliniai esantys laisvi. Saulės metafora čia turi ir kitą pusę – saulė sovietmečiu pasirodo ir kaip ideologinė saulė iš Rytų. Anot Peluričio, šiuo požiūriu filosofijai sovietų Lietuvoje tegalėjo būti vietos vėsesnėse paunksmėse, neišdegtose kaitrios saulės.

Pristatymą istorikas tęsė mėgindamas suformuluoti pagrindinę tyrimo tezę, kurios pačioje disertacijoje nėra. Disertantas teigė, kad tyrimo pradžioje jis manė, jog viskas bus paprasta, tačiau dabar jam atrodo kiek kitaip. Filosofija aptariamuoju laikotarpiu, rodos, privalėjo būti svarbiausia disciplina, turėjusi nubrėžti pagrindinius sovietinės ideologijos ir marksizmo principus, tačiau tyrimas parodė, kad praktiškai filosofija buvo visiškai nesvarbi. Kodėl filosofija buvo nesvarbi, anot Peluričio, atsiskleis tarybos narių recenzijose. Parašęs tokią sudėtingą ir klampią disertaciją, istorikas nepamiršo humoro ir pristatymą baigė pasidalindamas keletu paties kurtų *memų*.

Peluričiui baigus trumpą ir aiškų pristatymą ir auditorijai neuždavus klausimų, prasidejo kita svarbi posėdžio dalis – disertacijos gynimo tarybos narių mokslinė diskusija. Ją atidaryti tarybos pirmininkas doc. dr. Aurimas Švedas pakvietė dr. Marių Ėmužį. Pirmasis komisijos narys pradėjo nuo to, jog su Peluričiu jau ne kartą diskutavo disertacijos tema ir matė ne vieną tyrimo variantą, todėl kritiškesnes pastabas paliko išsakyti kolegoms ir nuo pirmųjų sakinių nuteikė, jog recenzija bus gana pozityvi. Anot jo, pagrindinis tikslas suteikti filosofijos laukui sovietmečiu istoriškumą, kontekstą ir periodizaciją buvo įgyvendintas. Recenzentas išsakė ir keletą kritinių pastabų. Viena esminių proble-

mų, anot recenzento, kad ne visi uždaviniai ar tyrimo klausimai buvo atsakyti vienodai išsamiai ir dėmesys kai kada nukrypdavo į detales, o kartkartėmis disertantas nubėgdavo paviršiumi. Dr. Marius Ėmužis pasidalijo patarimu, jog tyrimo pamatai – institucijos, asmenybės ir idėjos – galėjo sulaukti daugiau dėmesio, pavyzdžiui, disertantas galėjo pateikti kolektyvinės filosofų biografijos apmatius. Recenzentas, iškėlęs dar keletą diskusinių klausimų, susijusių su disertacijos turinio subtilybėmis, vis dėlto recenziją užbaigė teigiamai, tardamas, kad „sovietmečio filosofijos situacija pagaliau įgavo istoriškumą“.

Pagal protokolą kitas recenziją turėjo skaityti prof. dr. Naglis Kardelis, tačiau doc. dr. Aurimas Švedas pasiūlė pakeisti eiliškumo tvarką, kadangi profesorius, anot tarybos pirmininko, buvo „įlindęs į olą pas filosofus“, nes tuo metu atliko pareigą kitame disertacijos gynime Filosofijos fakultete, todėl recenziją skaityti buvo pakviestas dr. Valdemaras Klumbys. Recenzentas pagyrė disertantą už įdomias išvalgas. Vis dėlto šio tarybos nario atsiliepime išsakyta daugiau kritikos, o ne pagyrų. Dr. Valdemaras Klumbys įžvelgė trūkumų Lauryno Peluričio taikytame interviu metode. Anot recenzento, įvade disertantas teigia, jog ėmė interviu iš filosofijos lauko dalyvių ir kartais buvo daromos užuominos į žinojimą, kilusį iš tokių interviu, tačiau tekste ir šaltinių sąrašė nuorodų į interviu nematyti. Taip pat recenzantą erzino citatų gausa, nuvylė istoriografijos išmanyto trūkumas, stebino, jog Peluritis nenumatė, kad galėjo egzistuoti ir kitokia ideologija. Išsakęs dar keletą pastabų, dr. Valdemaras Klumbys recenziją užbaigė griežtu teiginiu, kad vis dėlto iš disertacijos jis nieko naujo nesužinojo.

Mokslinę diskusiją tęsė kita tarybos narė – doc. dr. Nerija Putinaitė. Recenzentė pradėjo nuo to, kad parašyti sovietinės filosofijos Lietuvoje istoriją kadaise buvo jos svajonė, kurią Peluritis išpildė. Šmaikštaudama pridūrė, jog džiaugiasi, kad to nepadarė, nes, anot doc. dr. Nerijos Putinaitės, sudėtinga rašyti apie dalyką, kurio nebuvo. Kalbėdama apie Peluričio disertacijos stiprybes, recenzentė akcentavo, kad istoriko atlikta institucijų analizė buvo geriausia strategija, nes priešingu atveju buvo galima pasiklysti temos labirintuose. Taip pat pabrėžė, kad pridėtinės vertės tyrimui suteikė tai, jog disertantas kalbėjo ne tik apie institucijas, bet ir apie asmenybes. Doc. dr. Nerija Putinaitė svarstė apie filosofijos egzistavimo galimybes (kai kuriais atvejais pasitelkdama ir asmeninę patirtį) sovietmečiu, polemizuodama su Peluričio atliktu tyrimu. Recenzentė išsakė ir keletą pastabų. Pavyzdžiui, anot jos, lieka neaišku, ar sovietų Lietuvoje buvo filosofija, ar ideologija. Taip pat liko neatsakytas klausimas, kokia disertacijoje nagrinėjama problema ir kokia vis dėlto pagrindinė tyrimo tezė.

Prof. Naglis Kardelis pas filosofus oloje užstrigo ilgam laikui, todėl kitas atsiliepimas skambėjo iš tarybos pirmininko lūpų. Doc. dr. Aurimas Švedas pradėjo nuo to, kad stiprybės Peluričio tyrimui teikia tai, jog jis yra atėjęs iš Vilniaus universiteto Filosofijos fakulteto, vadinasi, yra keleto profilių žmogus. Šiuo požiūriu, anot recenzento, disertantas išnaudojo stipriąsias savo akademinės savybes. Pavyzdžiui, istorinio tyrimo metodą grakščiai suderino su istoriografijos analize ir kitomis metodologinėmis (sąvokų ir idėjų istorijos) traktuotėmis. Vis dėlto labiausiai kritikuotina dalis, anot recenzento, yra susijusi su istoriografijos ypatumais. Skaitant disertaciją, buvo sunku suprasti, kokį santykį disertantas kuria su jau egzistuojančiu istoriografijos įdirbiu, kokios temos bei problemos

istoriografijoje jau yra išspręstos, kokie klausimai apeiti ir kokios anksčiau tekstuose jau suformuluotos idėjos tapo atspirties tašku Peluričio disertacijai. Doc. dr. Aurimas Švedas teigė, jog dėl šios priežasties disertacija atsiduria istoriografiniame vakuume. Pasidalinęs ir stipriosiomis santykio su istoriografija tyrime savybėmis, recenzentas uždavė keletą klausimų ir savo atsiliepimą pabaigė raginiu būsimam daktarui paplėtojus tyrimą rašyti monografiją.

Prof. dr. Naglio Kardelio recenziją skaitė tarybos pirmininkas doc. dr. Aurimas Švedas, nes profesorius į auditoriją įžengė tik kai recenzija buvo baigiama skaityti. Šio recenzento atsiliepime išsakyta nemažai disertacijos stipriųjų savybių. Anot prof. dr. Naglio Kardelio, tai svarbus ir solidus darbas tiek gryniesiems filosofams, tiek filosofijos istorikams, tiek gryniesiems istorikams. Profesorius būsimąjį daktarą pagyrė ir už metodologinį rafinuotumą ir stiprų empiriškumą. Recenzentui įspūdį taip pat paliko disertanto erudicija. Prof. dr. Naglis Kardelis netgi prasarė, kad tai viena geriausių disertacijų, apie kurias teko rašyti atsiliepimą, per keletą pastarųjų metų. Recenzentas pasidalijo ir keliomis kritinėmis pastabomis, pavyzdžiui, kad išvadoms pritrūko teorinės intrigos. Taip pat paskatino disertantą drąsiau veltis į teorinę polemiką su kitais filosofijos lauko veikėjais. Galiausiai recenziją prof. dr. Naglis Kardelis užbaigė pozityviai, irgi rekomenduodamas disertacijos pagrindu išleisti monografiją.

Padėkojęs recenzentams už atsiliepimus, Peluritis tarė tvirtą ir išsamią atsakomąją kalbą. Galiausiai atėjo metas disertacijos vadovo doc. dr. Nerijaus Šepečio žodžiui. Vadovas akcentavo būsimąjį daktarą gebėjimą tyrinėti praeities artefaktus ir autorius. Taip pat pasidžiaugė, kad svarbiausią tikslą – disertaciją pabaigti – pasiekti pavyko. Vėliauėjo paskutinė – disertacijos gynimo tarybos narių balsavimo – dalis. Tarybos nariai po slapto balsavimo, vykusio už auditorijos sienų, grįžo su geriausiomis naujienomis – kad galima pasveikinti į dienos šviesą išėjusį naują humanitarinių mokslų daktarą.